

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

XXII/1—2

БЕОГРАД
1976

НАШ ЈЕЗИК

Књига XXII (нова серија)

Св. 1—2

САДРЖАЈ

Белић о „Нашем језику“ и нашим задацима (Уз стогодишњицу рођења Александра Белића, оснивача и првог уредника часописа „Наш језик“) (приредила ДАРИНКА ГОРТАН-ПРЕМК)	3—7
Иако неопходна, ревизија нормe књижевног језика треба да се врши опрезно (МИХАИЛО СТЕВАНОВИЋ)	8—14
Један половично објашњен суфикс српскохрватски (РАДОСАВ БОШКОВИЋ)	15—17
Прилог нормирању ријечи оријенталног поријекла у нашем језику (АСИМ ПЕЦО)	18—23
Турске позајмице неосманског порекла (др МИЛАН АДАМОВИЋ, Гетинген)	24—34
О упрошћавању сугласничких скупова <i>сѣн, зѣн, шѣн, жѣн</i> у придевским облицима (МИЛИЦА ВУЈАНИЋ)	35—42
О промени и непроменљивости бројева	
(1) Деклинабилност и индеклинабилност бројева <i>два, три, четири</i> (ГОЈКО КРАЉЕВИЋ, Сарајево)	43—52
(2) Променљивост бројева 2—4 у штокавским говорима (МИРОСЛАВ НИКОЛИЋ)	52—56
(3) Неки подаци и ставови о променљивости бројева (припремила МИЛИЦА РАДОВИЋ-ТЕШИЋ)	56—63
Текућа питања језичке културе	
Речник САНУ као путоказ за правилан однос према туђицама (МИЛОСАВ ТЕШИЋ)	64—67
Старање француског радија и телевизије о језичкој култури (ДРАГАНА МРШЕВИЋ-РАДОВИЋ)	68—69
Утицај радија, телевизије и других новинарских служби на језичку културу (МИТАР ПЕШИКАН)	69—76
Питања и одговори (Индивидуалне речи, Писање великог слова у називима с двоструком одредбом — МИЛИЦА ВУЈАНИЋ; Герек или Гјерек, Улица Тадеуша Кошћушког или Тадеуша Кошћушка, Транскрипција пољског <i>gż</i> , Како транскрибовати руска презимена на <i>-ни</i> — ГОРДАНА ЈОВАНОВИЋ)	76—79

Х р о н и к а

Девета књига Речника САНУ (ЗОРКА ГОЛУБОВИЋ-СТАНОЈЧИЋ)	80
Научни скуп посвећен Даничићевом јубилеју у организацији САНУ и ЈАЗУ (МИЛОРАД СИМИЋ)	81—82
Дисертације са сербохрватистичком тематиком у СССР-у (МАРИЈА- НА КИРШОВА, Москва)	82—85

С п о м е н и

<div style="border: 1px solid black; padding: 2px;">Берислав Николић</div>	86—91
--	-------

ИАКО НЕОПХОДНА, РЕВИЗИЈА НОРМЕ КЊИЖЕВНОГ ЈЕЗИКА ТРЕБА ДА СЕ ВРШИ ОПРЕЗНО

Одвек је познато да се језик, и књижевни дакако, у своме развоју мења. Промене управо и чине његов развој. И оне повлаче ревизију норме језика. Ми овде не мислимо, наравно, на област најподложнију променама, на речник, који се и не може нормирати, већ имамо на уму друге његове елементе: реченицу и њене делове, облике речи и гласове, штавише, у њихову саставу. Мислимо, дакле, на језичке области које регулише граматика, као наука која се бави језичком нормом, иако ни свака граматика није нормативна, наравно.

А да је измена норме пратила и да прати промене поменутих језичких средстава, ми ћемо, примера ради, указати на неке случајеве некадашњих чврстих правила у језику која то више нису јер их је језичка пракса лишила тога ранга, или су ово само делимично зато што опет језичка пракса допушта да се у одређеним случајевима могу сматрати правилима — обично не сада искључиво јединим.

Ми за ово можемо навести, поред бројних других, пример употребе тзв. словенског генитива, тј. употребу генитива у функцији — данас претежније акузатива — допуне уз одричне глаголе. А у ретким случајевима само уз глагол *немајти*, рецимо, готово искључиво тај облик се сачувао. Али ни ту не једино он. А некада се и уопште само он употребљавао. И извесни су граматичари и други језички пуристи донедавно ово једино сматрали језичком нормом. То је јасно показано у књизи писца ових редака *Савремени српско-хрватски језик*, књ. II, стр. 204—207 (Београд 1974). А ово је питање лепо обрађено и у једној посебној расправи у овоме часопису¹.

Даље, предлошко-падежну везу генитива с предлогом *код* у функцији означавања завршетка радње неког глагола кретања у самом месту означеном именом у генитиву многи граматичари и дан-дањи сматрају недопуштеном, и стално истичу да је ту у добром књижевном језику нужно употребљавати једино предлог *к* с обликом датива, односно сам овај облик, али не никакo

¹ Д. Гортан-Премк, *Падеж објекта у негитивним реченицама*. Наш језик н.с. XII (1962), стр. 130 и даље.

и генитив с предлогом *код*. Дакле, *Мајка оглази к њима скрхана*, а не: *Мајка оглази код њих скрхана*, како стоји код писца (Ива Андрића у његову тексту) и како употребљава већина других књижевника из свих наших културних средина. А могло би се рећи да многи од њих и неће употребити ону једину од бројних граматичара признату одредбеницу, већ искључиво ову коју граматичари-догматичари и бројни други језички пуристи сматрају погрешном. Ипак ових последњих све мање има после образложеног разлагања Б. Милановића² и његових пробраних примера: из народних умотворина В. Караџића, из П. М. Ненадовића, С. М. Љубише, П. П. Његоша, М. Миљанова, као и из језика скоро свих писаца источних области наших и из листова културних центара тих области (исп. стр. 230—233 и 234—238), нарочито допуњених примерима из језика писаца осталих регија, који су дати у књизи потписаног *Савремени српскохрватски језик* II, стр. 305—306 (Београд 1974). И — иако не можемо рећи да је та недавно откривена употреба ове везе у означеној функцији ону прву истисла из употребе, она је у норми нашег књижевног језика свакако широко осовојила своје место.

А још је шире у ту норму ушла употреба присвојне зависно-упитне заменице *чији* потискивањем облика генитива, такође присвојног, и опет зависно-упитне заменице *која* (*којеја*), *које*, *којих* уз имена појмова којима се означава припадање. Наш знаменити граматичар Т. Маретић, бар у време расправљања тога питања у својој Граматици, превидео је неке случајеве шире употребе заменице *чији* у Вукову и Даничићеву језику, па је стекао утисак да се код њих у означеној служби *чији* врло ограничено употребљава, само за означавање припадања поједином мушком лицу, а да у свим другим случајевима ту службу врши искључиво генитив одговарајућег рода и броја заменице *који*. Иако је Маретић код писаца чији језик му је, поред Вукова и Даничићева, служио као грађа за његову Граматику, налазио примера (таквих он није нашао једино у Вукову личном језику, а врло мало и код Даничића) који противурече његову доста крутом правилу — ауторитет знаменитог граматичара наметао је другим граматичарима, боље да кажемо писцима школских књига, да се још круће држе тога правила.

Наш часопис, који је у расправљању сличних питања ишао за развитаком језика и водио рачуна о стању у које је тај развитак доспео (који принцип по својој намени никада не треба да напушта), посветио је овоме питању раније два чланка — један у књ. I (1933), а други у књ. III н. с. (1952). И неопорециво је утврдио да се такво правило не може одржати. Није, разуме се, ни у првом ни у другом чланку заузео ни став да оспори карактер особине књижевног језика

² Б. Милановић, *Употреба предлога ко и код (с генитивом) уз глаголе крећања*, Наш језик н. с. IX (1959), стр. 227—242.

употреби облика генитива заменице *који* за означавање припадања појму уз чије име стоји, без обзира на то да ли се односи на мушки или било који други род, на једину или множину и без обзира на питање да ли се тиче живог бића или предмета. И с пуно је оправдања, у другом поменутом чланку (Наш језик књ. III н.с., 97) речено „несумњиво да је у служби о којој говоримо данас неупоредиво чешћа употреба заменице *чији*“. Ово је нарочито јасно показано и потврђено бројним примерима из језика најпознатијих наших савремених писаца свих културних центара, како у томе чланку тако и у нашој *Синтакси*³. И данас више ни у овоме питању није језичка норма само оно што је њом раније сматрано.

Нарочито натегнута и, да кажемо насилна, настојања да се у име потребе стварања језичких правила врше некаква граматичка уопштавања, не могу скренути развитак језика који из природе његове произилази. Ово ћемо показати указивањем на случајеве јављања извесних предлога са *а* на крају и без тога гласа (*с* и *са*, *к* и *ка*, *низ* и *низа*, *уз* и *уза*, *над* и *нада*, *ипред* и *ипрега* и сл.). Уопштено се може рећи да јављање предлога у облику са *а* (које је посебног порекла — некадашње *ъ*) зависи од тога да ли наредна реч почиње одређеном групом сугласника, истим или сродним сугласником који јој претходи, у коме случају се предлог јавља са *а*, а иначе је без самогласника на крају. У средишту појаве несумњиво стоји та чињеница. Али стање у језику не допушта да се она узме за опште правило. И Т. Маретић је изванредно тачно рекао: „За приједлоге који на крају имају консонант, нема сталних правила кад њихово *ъ*, што су га некад имали, ишчежава, кад ли прелази у *а* при састављању с глаголима и другим ријечма у једну цјелину.“ Али се то односи на префиксе, а не на предлоге. А у даљем излагању и давању примера за праве предлоге поред добро одабраних потврда одређених дефиниција, даје и материјала који су могли довести до погрешних закључака. И довели су доиста. Нарочито његов закључак донет на стр. 43. и 44. књиге, који гласи: „У два случаја мора *с* прелазити у *са*: „испред инструментала *мном*, дакле, само *са мном*, никад *с мном*,“ што је апсолутно тачно, и „2. *с*, *ш*, *з*, *ж* на пр. *са сесћром*, *са шесћим*, *са зеленоћа*, *са жене*.“ Маретић и ово тврди иако у продужењу каже: „Насупрот овоме другоме правилу Вук и Даничић врло ријетко пишу *с*: *с ширине*, *с Шафарика*, *с сѣрашним*, *с жујанима*. Ти се примјери поради своје ријеткости могу управо држати за погрешке“⁴.

И писци школских граматика су се поводили за великим граматичарем и сви од реда давали чврста правила за оно што је овај

³ В. Савремени српскохрватски језик II (Београд 1974), стр. 714.

⁴ Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika, II izdanje (Zagreb 1931), стр. 42.

као такво означио. А јављало се још бранилаца таквих правила. Поред осталих и Ј. Табак у загребачком *Jeziku*⁵. Он је ту у помоћ за своје догматско схватање узео и неке стајаће изразе. Па ипак се ово не може прихватити као тачно јер таквих „изузетака“ не налазимо само код Вука и Даничића већ и код других писаца, поготову најновијих, и то много више. Ко жели да се у ово увери биће довољно да погледа и само оно што је дато у *Савременом српскохрватском језику* I потписаног (стр. 146—148). А с овим се питањем потребно и детаљније упознати, поготову када се зна да је било покушаја да се још стриктније, а безразложније, укалупе правила о искључивој употреби предлога *с* у једним а предлога *са* у другим случајевима. Зато ћемо ми овде упутити на преглед и неких посебних расправа,⁶ као и на примере с предлогом *кроз*, без самогласника *а* на крају испред речи са завршним сугласником предлога или њему којим сличним, у реченицама наведеним у нашој Синтакси, дакле нетраженим нарочито, већ код више писаца случајно забележеним.

У језику ипак има и знатно измењених појава које граматичаре, па ни недогматичаре, још не наводе на измену граматичке нормe језика у вези с њима. Једна од таквих појава, између осталих других, јесте и већ скоро уопштена употреба облика за једнину глагола *бићи* и у свим лицима множине, значи употреба облика који је већ одавна уједначен за два лица једине и 3. л. множине (у аористу, рецимо: *би(х)*, *би*, *би* и *би*) — врло широко се употребљава и за 1. и 2. л. множине (*ми би*, место — *бисмо* и *ви би*, место — *бисте*). Може се рећи да је у скоро свих слојева нашег друштва (мислимо онога што говори српскохрватским језиком) и у свим културним центрима нашим у језичкој пракси скоро потпуно извршено ово уједначавање. Ми смо то, као и услове под којима је дошло до овог уједначавања, изложили укратко у својој књизи *Савремени српскохрватски језик* I, стр. 353 (Београд, 1970). А опширније смо о томе питању говорили у својој расправи: *Однос граматичара према норми књижевног језика*⁷. И кога интересује ово питање, с њиме ће се тамо ближе упознати, а овде га износимо као пример, различит од свих овде пре наведених, где је у језичкој

⁵ В. чланак: *Prijedlog s i njegovi likovi sa i su*. *Jezik* III/3 (Zagreb 1955).

⁶ На расправу А. Белића у Јужнословенском филологу VIII (1928—29) — *О писању с и са у нашем језику* (стр. 142—145), на Ж. Станојичића, *О двојаким облику предлога у секвенци с/са+надежни облик*. Наш језик н. с. XV/5 (1966), стр. 257—287, као и на своју расправу: *Употреба неких предлога са а на крају и без њега*. Наш језик н. с. XVII/1—2 (1968), стр. 1—9 и на један одломак из друге своје расправе (Наш језик н. с. XIV, стр. 215—216), одн. на књигу *Савремени српскохрватски језик* II (Београд 1974), стр. 398—404.

⁷ У Споменици у част новоизабраних чланова Српске академије наука и уметности. Посебна издања САНУ CCCLXXVII, 26, (Београд 1964), стр. 197—209.

пракси дошло до врло широке промене једног, односно два језичка знака, али не, како бисмо очекивали и до промене одговарајуће књижевнोजезичке норме. И рекли смо да је отпор нормалном току ствари, а наиме праћењу уобичајене језичке промене општијег карактера променом књижевнोजезичке норме, ту учинила чврста књижевнोजезичка традиција. Књижевници, наиме, иако и они у обичном животу у своме свакодневном језику, као и остали суграђани, употребљавају уопштене облике, при писању их једноставно замењују традиционалним, граматички још једино исправним књижевним облицима — *бисмо* и *бисте*. То исто углавном чине и новинари, мада они више подлежу навикама говорне праксе. Граматичари, природно, при састављању језичких приручника полазе од оног у првом реду што налазе у језику књижевника. И сасвим је природно што ниједан од њих није дошао на идеју да у српскохрватском језику прихвати било што друго осим онога што је претежније у језику писаца.

Овоме можемо додати да је сад означени став књижевника најчешћи у области облика језика, мислимо облика променљивих речи. Облици промене једног типа речи и њихово јављање у двојаким облицима у језичкој пракси и став граматичара према њима нас су и навели на писање овога чланка. То је промена двосложних властитих имена м.р. на *-е*, типа: *Миле, Раге, Сиије, Вуле, Јуре* . . .

Мало ће коме бити непознато да се та имена врло широко у говорном језику и широких слојева народа, па често и у језику најобразованијих чланова друштва, употребљавају с облицима промене именица средњег рода типа: *гејше, гејшеџа, гејшеџу; кубе, кубеџа* и сл. А таква ширина језичке праксе намеће их све чешће језику културне комуникације, на првоме месту језику дневне штампе, а чује се и са усмених културних трибина, нарочито у нашој средини. Ипак употребу појединих облика ових именица с том променом најсигурније можемо потврдити примерима из дневне штампе, где у неколико узастопних бројева једног угледног београдског листа читамо:

Расирављање је почело предавањима Рагомира Лукића и Сиије џа Шувара, па новеле Милеџа Вуксановића, али у истом листу и од истог или бар приближног датума: . . . у ираињи Јуре Билића и . . . Поред прва два облика с проширеним бројем слогова у зависним падежима, наведосмо и трећи у облику књижевног језика, — сасвим природно, дакако, иако је и ту могао бити облик као у прва два примера. Природно, кажемо, јер је то облик од свих граматичара досад признаван као једино исправан.

Ми се не можемо и за ово послужити примерима из језика писаца, јер би нам вероватно требало прочитати неколико књига док бисмо нашли потврде за промену ових имена по деклинацији

именица средњег рода с неједнаким бројем слогова, мада допуштамо да их има, али не ни изблиза у оном броју у коме се употребљавају с променом осталих властитих имена м. рода. У једној смо прилици имали потребу да се обратимо већем броју људи од књиге, скупу од преко стотину или можда близу и 200 средњошколских професора књижевности и језика, на једном свом предавању у Нишу, и у разговорима које смо о више питања језика водили с њима. Ја сам захтевао да ми неко од њих покаже бар једног писца који тако употребљава ова имена. И нико, ни сам покретач овога питања, није био у стању да ми наведе макар један такав случај. А ја бих се и могао сложити с њим да таквих вероватно има. Али ово није довољно само рећи, него треба и потврдити. А такве нам потврде недостају. И поред тога, ширина употребе у свим слојевима народа, нарочито у источним областима нашега језика, није неоправдано једног колегу навела да ми постави питање зашто у својим књигама за средњу школу и универзитет нисам допустио бар као могућност да такве облике не би требало сматрати неправилним, за какве их граматичари проглашавају⁸. Ја сам колеги признао да његово питање није без основа, иако ја нисам истог мишљења с њим. Он једноставно мисли да су такви ови облици својом ширином употребе освојили право за добивање ранга књижевнојезичке особине. Ми допуштамо да би они то право могли освојити у догледно време. Али до данас ипак нису, прво зато што се у томе облику не употребљавају упадљиво код одређеног броја писаца, што ни у језику културне комуникације осим књижевности у културним срединама свих области српскохрватског (одн. хрватско-српског) језика нису узеле ширег маха. А само неки културни центри нису могли освојити то право за језик у целини. И јасно је зашто нису. Па свакако зато што читава централна област наших говора, она која лежи у основици књижевног језика, не зна за облике те промене, већ су тамо једнаки с облицима осталих властитих имена м. рода. Такви су они дати и код В. Караџића у његову Рјечнику. А та се област протеже са југозапада и запада све до планине Рудника у Србији, и према ономе како сам се сам уверио крећући се у тој области. Занимљиво је да ће за извесног колегу (Ж. Станојчића) познатог много више с његовим надимком *Циле* у Београду сви питати — *Да ли с'ће видели Ц и л е њ а?* Ту једино од оца колеге Станојчића, рођеног у Брусници крај Горњег Милановца, чујемо да каже — *Пишао сам Цила и Рекао сам Цилу*. У сад цитираном Језичном савјетнику с граматиком, намењеном првенствено западним културним центрима, читамо: „У неким штокавским говорима (посебно у кајкавском дијалекту) такви се хипокористици деклинирају и као неједнакосложне именице (*Миле*

⁸ Исп. поред осталих загребачки колектив писаца *Jezičnog savjetnika* с др С. Павешинем као уредником, стр. 343.

— *Милеџа*, *Цуле* — *Цулеџа*, *Маџо* — *Маџеџа*), што је неправилно у књижевном језику.“ А познато је да се и лично врло обично име *Мане* често деклинира: *Манеџа*, *Манеџу*, *Манеџом*, као уосталом и друга овоме сродна имена и надимци. Али у врло широкој штокавској области на тој страни имамо промену тих имена као у В. Караџића, ону дакле која је сматрана за књижевнојезичку норму. И када све речено сумирамо, нама је јасно да ће се тешко наћи који граматичар који ће се заложити за ту норму у корист ових имена неједнакосложне промене именица средњег рода, и поред све стихијности с којом се она јавља у многим народним говорима с културним центрима, посебно источне говорне области српскохрватског језика. Ми зато сматрамо да би и средства културне комуникације, међу њима и дневни листови, требало да о овоме воде рачуна и да би и у наведеним примерима боље било рећи: *предавањима Р. Л. и Сџије* (него *Сџијеџа*) *Шувара* и *јоезија Мила* (него *Милеџа*) *Вуксановића*.

Што напореда са овим стоји: из изјава *Сџанеџа Доланца* и *Њејошева наџада додељена је Блажеџу Конеском* — ни у текстовима на српскохрватском језику ништа друго не бисмо могли ни очекивати, јер и у томе тексту ова имена задржавају деклинацију својих језика — прво од њих словеначког, а друго македонског, будући да се страна имена у нашем језику дају у облику оригинала.

М. Сџевановић